

УДК 330.342:378.1

**ОЦІНКА ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Терованесов М. Р., к.т.н., доцент, Донецький інститут залізничного транспорту,
м.Донецьк

Терованесов М. Р. Оцінка впливу глобальних процесів на конкурентоспроможність системи вищої освіти.

Стаття присвячена аналізу і методам оцінювання рушійних сил розвитку вищої освіти. Підкреслено, що вони є складовими інерційності, облік якої дозволяє оптимізувати управління освітньою сферою. Вказано, що глобалізація в освіті виявляється у вигляді інтеграції або інтернаціоналізації, інформатизації і комерціалізації. Кожен із вказаних процесів характеризується власними параметрами, що обумовлює різні підходи до визначення їх величини. Як вихідні дані використовуються статистичні показники і рейтингові індикатори. Проведений аналіз критеріїв та індикаторів, що характеризують міжнародну співпрацю у сфері вищої освіти, найбільш відомих світових рейтингів. Найбільш інформативною ознакою інтеграції, яка може бути визначена чисельно, є академічна мобільність. Цей показник відображає у чисельній формі ефективність освітньої системи, її переваги та недоліки, і відрізняється доступністю й достовірністю. Невірогідність статистичних показників для оцінювання рівня інформатизації вимагають використання узагальнених інтегральних величин, які характеризують якість освіти. Різноманітність рейтингових критеріїв та індикаторів, що визначають рівень комерціалізації, дозволяє всесторонньо порівнювати вищі школи різних країн. Запропонований метод розрахунку рівня конкурентоспроможності вищої освіти. Підсумковий показник представляє оцінний мультиплікатор, який відображає рейтингові показники конкурентоспроможності. Для обліку різних чинників, що впливають на конкурентоспроможність використовуються і компенсатори ризиків, які дозволяють коректніше проводити зіставлення освітніх систем.

Terovanesov M. Evaluation of the influence of global processes on the competitiveness of the higher education system.

The article is devoted an analysis and methods of evaluation of motive forces of higher education's development. Underline, that they affect an inertia, which allows to optimize a management an educational sphere. It is indicated that globalization of the education shows up as integration or internationalization, informatization and commerce. Each of the indicated processes is characterized own parameters, that determines different methods of calculate of their level. As basic data statistical indexes and ratings indicators are used. The analysis of criteria and indicators of the most known world ratings is conducted. They characterize international cooperation in the field of higher education. The most informing sign of integration, which can be certain numeral, is academic mobility. This index reflects in a numeral form efficiency of the educational system, its advantages and failings, differs availability and authenticity. The statistical indexes for the evaluation of informatization's level is required by the uses of the generalized integral values which characterize quality of education. The variety of ratings criteria and indicators, determining the level of commerce, allows comprehensively to compare higher schools of different countries. The method of calculation of level of higher education's competitiveness is offered. A total score is presented by an evaluation cartoonist, which reflects the ratings indexes of competitiveness. For the account of different factors, influencing on a competitiveness, used and value of risks which allow more correctly provide comparison of the educational systems.

Терованесов М.Р. Оценка влияния глобальных процессов на конкурентоспособность системы высшего образования.

Статья посвящена анализу и методам оценивания движущих сил развития высшего образования. Подчеркнуто, что они являются составляющими инерционности, учет которой позволяет оптимизировать управление образовательной сферой. Указано, что глобализация в образовании проявляется в виде интеграции или интернационализации, информатизации и коммерциализации. Каждый из указанных процессов характеризуется собственными параметрами, что обуславливает различные подходы к определению их величины. В качестве исходных данных используются статистические показатели и рейтинговые индикаторы. Проведен анализ критериев и индикаторов наиболее известных мировых рейтингов, и характеризующих международное сотрудничество в сфере высшего образования. Наиболее информативным признаком интеграции, который может быть определен численно, является академическая мобильность. Этот показатель отражает в численной форме эффективность образовательной системы, ее преимущества и недостатки, и отличается доступностью и достоверностью. Недостоверность статистических показателей для оценивания уровня информатизации требуют использования обобщенных интегральных величин, которые характеризуют качество образования. Разнообразие рейтинговых критериев и индикаторов, определяющих уровень коммерциализации, позволяет всесторонне сравнивать высшие школы разных стран. Предложен метод расчета уровня конкурентоспособности высшего образования. Итоговый показатель представляет оценочный мультипликатор, который отражает рейтинговые показатели конкурентоспособности. Для учета различных факторов, влияющих на конкурентоспособность, используются и компенсаторы рисков, которые позволяют более корректно проводить сопоставление образовательных систем.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Система вищої освіти (СВО), як соціально-економічна система, крім властивих їй внутрішніх протиріч, піддана впливу глобальних економічних процесів. Вони обумовлюють рушійні сили змін, що відбуваються у вищій школі. При цьому протидія зовнішнім впливам, забезпечення стійкості і збереження параметрів розвитку пов'язані із універсальною властивістю вищої освіти – її інерційністю. Врахування цієї величини в управлінні дозволяє оптимізувати процеси, що протікають у цій важливій сфері суспільного життя. Існуючі методи оцінювання рівня зовнішніх впливів, засновані на використанні статистичних даних, недостатньо розроблені через відмінності в підходах національної і міжнародної статистики до аналізу функціонування освітніх систем. Тому дослідження показників, що характеризують рушійні сили розвитку системи вищої школи, вимагає додаткового вивчення і є актуальним завданням, яке дозволить визначити величину інерційності розвитку СВО.

Аналіз останніх публікацій. Проблемам існуючої освітньої статистики і розробки системи критеріїв і показників для контролю якості підготовки фахівців та характеристики глобальних процесів в освіті приділяється підвищена увага вчених різних країн. Н.М.Авшенюк аналізує соціально-економічні детермінанти розвитку транснаціональної вищої освіти і підкреслює, що її основним індикатором за сучасних умов виступає доволі швидке зростання міжнародної академічної мобільності студентів [1]. О.В.Чабала досліджує Болонський процес як один із вимірів і найважливіших тенденцій глобалізації у світі [2]. Т.М.Носуліч вивчає глобалізаційні чинники регіонального розвитку, звертаючи увагу на позитивні та негативні наслідки глобалізації для соціальної сфери та її прояви у вищій освіті [3]. Г.В.Товканець розглядає вищу професійну освіту Чеської республіки за умов глобалізації та робить акцент на проблемах якості освіти, яка стає показником результативності глобальних інновацій [4]. І.Г.Утюж визначає основні напрями глобалізації у вищій школі, виділяючи основні фактори та

ознаки прояву [5]. О.А.Хомеріки звертає увагу на два аспекти глобалізації – інтернаціоналізацію та інтеграцію, і детально досліджує їх вплив на розвиток вищої освіти [6]. Н.І.Константюк описує основні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти зі умов формування глобальної економіки. [7].

Виділення невирішених проблем. Наведені приклади свідчать про актуальність поставлених питань у сфері вивчення глобальних процесів у вищій освіті. Разом із тим, вчені не звертають увагу на детермінування показників, які обумовлюють різноманітні аспекти глобалізації, а саме, рушійних сил, які є складовими інерційності СВО. Також не розв'язані питання визначення чисельних значень, які відображають величину впливу зовнішніх факторів на розвиток освіти, що знижує ефективність управління СВО.

Мета роботи полягає в аналізі показників, які характеризують вплив зовнішніх сил на розвиток системи вищої освіти, і методів їх формалізації, що дозволить теоретично визначати величину інерційності і враховувати її в управлінні освітньою сферою.

Виклад основного матеріалу. Глобальні процеси, які відбуваються у світовій економіці на початку XXI ст., обумовлені об'єктивними тенденціями, що включають прагнення кожної держави використовувати переваги соціогуманітарних перетворень для забезпечення належного рівня свого розвитку. На думку Т.М.Носулич, під глобалізацією розуміють посилення взаємозалежності між державами та об'єднання національних ринків, що приводить до значного збільшення міжнародних потоків товарів, капіталу, послуг, технологій, інформації, посилення розвитку [3, с.141].

Крім економічної інтеграції, глобалізація також визначає рух світового співтовариства шляхом всебічного розвитку, взаємодії, уніфікації і гармонізації освіти. О.В.Чабала підкреслює, що змістовне наповнення глобалізації освіти включає приведення національного законодавства у сфері освіти до європейських норм, розширення доступу до освітніх ресурсів, підвищення академічної мобільності студентів [2,с.79]. Г.В.Товканець, вивчаючи вищу професійну освіту в Чеській республіці, виділяє наступні аспекти: підвищення конкурентоспроможності держав, міжнародну мобільність робочої сили, взаємне визнання кваліфікації, збільшення кількості вітчизняних та іноземних студентів [4,с.162]. І.Г.Утюж, досліджуючи напрями глобалізації СВО, робить висновок, що маються на увазі процеси інтернаціоналізації, інформатизації і вестернізації [5,с.52]. О.Г.Петрович глобалізацію вищої школи також розглядає через характеристику таких самих ознак [8,с.32].

Подібне трактування прояву процесів глобалізації в освіті прослідковується в працях інших учених. О.А.Хомеріки вважає, що модернізаційні зміни у вищій освіті, які обумовлені глобалізацією, є інтернаціоналізацією й інтеграцією [6,с.80]. Інтеграція, на думку вченого, відрізняється більш високим рівнем взаємодії, гармонізацією основних характеристик вищої школи, стиранням кордонів між освітніми системами.

Багато вчених, визначаючи глобалізацію, підкреслюють, що одним із напрямів є «вестернізація» освіти. Деякі розглядають цей процес як експансію західної моделі суспільства і пристосування світу до неї [9, с.60]. З іншого боку, приєднання держав до Болонського процесу також є проявом «вестернізації», сприяє просуванню передових освітніх технологій і поліпшенню функціонування національної СВО [5, с.62]. Використання освітніх моделей розвинених країн можна розглядати як тенденцію в освітній сфері.

До найбільш очевидних проявів глобалізації відноситься інформатизація вищої освіти, при цьому рівень інформатизації СВО визначає критерії одержання якісної освіти.

Також глобальними проявами в освіті можна вважати її комерціалізацію, що включає посилення економічної ролі вищої школи і перетворення її на галузь, яка є привабливою для інвестування і приносить прибуток. Н.М.Авшенюк акцентує увагу на посиленні конкуренції між постачальниками освітніх послуг як усередині держави, так і між «транснаціональними інституціями» [1, с.57]. Н.І.Константюк підкреслює, що глобальна конкуренція в економіці обумовила підвищення конкурентоспроможності

вищої освіти [7, с.26]. Подібним чином трактує дані процеси Т.Д.Антонюк, вивчаючи питання підвищення якості освітніх послуг і зв'язуючи їх з урахуванням факторів глобалізації [10, с.35].

Для визначення рівня інтеграції освітніх систем слід проаналізувати фактори, які його визначають. Ч.Еньцин виділяє такі основні напрями міжнародної інтеграції: обмін між вищими навчальними закладами програмами, студентами, аспірантами, професорами й науковцями; розробка і впровадження спільно розроблених програм; участь у міжнародних проектах у галузі освіти, науки і культури; участь у створенні телекомунікаційних систем для обміну інформаційними ресурсами [11,с.144]. Є.В.Нанівська й О.А.Подсолонко розглядають інтеграцію як рух освітніх систем до єдиних критеріїв і стандартів, який включає фундаментальне відновлення і модернізацію системи вищої освіти, демократизацію освітньої політики, підвищення мобільності викладачів і студентів, впровадження кредитно-модульної системи організації навчання, встановлення індивідуально-орієнтованої педагогічної системи [12, с.238]. Т.Г.Полухтович додає, що інтеграція вищої освіти за умов глобалізації вимагає відповідних реформ, заснованих на пріоритеті інновацій – сприйнятності до нововведень і здатності відтворювати їх в освітній практиці [13, с.186].

Ознакою інтеграції, яку може бути визначено кількісно, є академічна мобільність. Цей показник досить інформативний, відбиває в чисельній формі ефективність освітньої системи, її переваги й недоліки, із усіх величин, що характеризують інтеграцію, найбільш доступний. Так, державна служба статистики України наводить такі дані про навчання іноземних студентів [14,с.92]: загальна кількість і розбивка за країнами; кількість прийнятих на початковий цикл навчання; кількість випускників після завершення повного циклу навчання.

Визначення величини показника академічної мобільності пропонується провести, використовуючи систему мультиплікаторів, які показують співвідношення між базовою величиною і яким-небудь показником. У якості базового доцільно використовувати загальне число студентів. Таким чином, формула визначення мультиплікатора, за допомогою якого розраховується індикатор академічної мобільності, у загальному вигляді є такою:

$$I_i = M_{am} = \frac{k}{n_b}, \quad (1)$$

де M_{am} – мультиплікатор академічної мобільності;

k – кількісний показник (число іноземних студентів);

n_b – загальне число студентів.

Рейтинги, складені незалежними громадськими організаціями, включають різні індикатори, що характеризують інтеграцію у сфері вищої освіти. Індикатори, що показують інтеграцію ВНЗ найбільш відомих рейтингів, зведено у табл.1.

Отримані величини також можуть бути перетворені на мультиплікатори, які наводяться у відносному вигляді. Тоді рівень інтеграції, що відбиває академічну мобільність, міжнародне співробітництво в освітній і науковій сферах, обчислюється за формулою:

$$I_{int} = M_{am} \cdot \prod M_i, \quad (2)$$

де M_i – мультиплікатори, що характеризують міжнародне співробітництво в освітній і науковій сферах.

Для оцінювання наступної складової глобалізації СВО – інформатизації освітньої сфери – також доцільно використовувати статистичні дані і рейтингові індикатори. Недолік використання статистичних показників полягає в тому, що вони не дають достовірної картини внаслідок швидких змін, що відбуваються в інформаційній сфері.

Таблиця 1 – Критерії та індикатори найбільш відомих рейтингів, що відбивають інтеграційні процеси

Рейтинг	Критерій	Індикатор	Джерело
Рейтинг ВНЗ Великобританії за версією "Times"	Міжнародне визнання	Частка іноземних викладачів та іноземних студентів	Профільні міністерства, статистичних установ (напр. Higher Education Statistics Agency у Великобританії), з Інтернет-ресурсів
Шанхайський рейтинг університетів світу	Наукова праця	Кількість статей, опублікованих у журналах Nature і Science за попередні 5 років	Nature (журнал), http://www.nature.com/nature/index.htm
"Новий глобальний рейтинг світових університетів" (Росія)	Міжнародна діяльність	Членство вищого навчального закладу в міжнародних академічних асоціаціях Частка іноземних студентів серед студентів навчального закладу	Інформація надавалася університетом /надходила з веб-сайту університету, інших джерел
Рейтинг українських ВНЗ "Софія Київська"	Міжнародні зв'язки	Уява про те, які ВНЗ приділяють найбільшу увагу розвитку міжнародних зв'язків у галузі освіти	Опитування молоді й експертів
Рейтинг українських ВНЗ МОН України	Досягнення на міжнародному рівні	Міжнародні зв'язки, досягнення студентів на міжнародному рівні	Інформація МОН України

Різноманітність рейтингових критеріїв та індикаторів дозволяє всебічно порівняти освітні системи різних країн. Велика кількість вихідних даних дає можливість надати індикатор комерціалізації СВО як оцінний мультиплікатор, що включає рейтингові показники:

$$I_{kom} = \prod_i^n M_i + \sum_{i=1}^j g_i, \quad (3)$$

де M_i — i -тий мультиплікатор, що відбиває рейтингові показники конкурентоспроможності;
 g_i — компенсатор ризику.

Компенсатори вводяться для врахування факторів, що впливають на конкурентоспроможність вищої освіти.

Таким чином, оцінювання величини рушійних сил розвитку СВО зводиться до обчислення індикаторів, що відбивають основні процеси глобалізації вищої школи: інтеграцію, інформатизацію і комерціалізацію.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Викладене дозволяє зробити такі висновки. По-перше, основними рушійними силами розвитку СВО, які обумовлені глобалізацією, є інтеграція або інтернаціоналізація, інформатизація і комерціалізація освітньої сфери. По-друге, найбільш інформативною ознакою інтеграції, яку може бути визначено кількісно, є академічна мобільність. По-третє, невірогідність статистичних показників для оцінювання рівня інформатизації внаслідок швидких змін, що

відбуваються в інформаційній сфері, вимагають застосування узагальнених інтегральні величин, які характеризують якість освіти, тому що вони включають, у тому числі, оцінку рівня інформатизації. По-четверте, різноманітність рейтингових критеріїв та індикаторів, що описують комерціалізацію (конкурентоспроможність) вищої школи, дозволяє всебічно порівняти освітні системи різних країн.

Список використаних джерел

1. Авшенюк Н.М. Соціально-економічні детермінанти розвитку транснаціональної вищої освіти на зламі ХХ–ХХІ століть / Н.М.Авшенюк // Порівняльна професійна педагогіка. — 2011.— №1.—С.52-61.
2. Чабала О.В. Болонський процес як одна з провідних тенденцій глобалізації сучасної освіти /О.В.Чабала // Філософія освіти.— 1(6).—2007.—С.79-86.
3. Носуліч Т.М. Глобалізаційні чинники регіонального розвитку — соціальний вектор прояву /Т. М. Носуліч //Стратегія економічного розвитку України.— 2009.— Вип. 24-25.— С.141-144.
4. Товканець Г.В. Вища професійна освіта Чеської республіки в умовах глобалізації/ Г.В.Товканець// Педагогічний альманах. — 2010.— Вип.6.— 160-167.
5. Утюж И.Г. Глобализация в системе высшего образования /И.Г.Утюж // Гуманитарный вестник ЗДІА.—2011.—№ 47.— С.51-65.
6. Хомерікі О.А. Інтернаціоналізація і інтеграція, як напрямки глобалізації освіти: процеси синтезу і диференціації /О.А.Хомерікі // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. — 2012.— №16.— С.76-84.
7. Константюк Н.І Основні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах формування глобальної економіки /Константюк Н.І // Сталій розвиток економіки. Міжнарод.наук-вироб. журнал.— 2013.—№3.— С.26-28.
8. Петрович О.Г. Глобализация системы высшего образования России: основные направления деятельности /О.Г. Петрович// Известия Саратовского ун-та. Серия:«Социология. Политология». — 2009. — Т.9. — Вып. 2. — С. 31– 34.
9. Иноземцев В. Л. Вестернизация как глобализация и "глобализация" как американизация / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии. — 2004. — №4. — С.58 – 69.
10. А.2.Антонюк Т.Д. Якість освітніх послуг як головна умова конкурентоспроможності української системи вищої освіти / Т.Д.Антонюк // Вісн. Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка.—2010.—№14— С.32-37.
11. Эньцин Ч. Проблемы международной интеграции в высшем образовании на примере сотрудничества вузов Китая и России / Ч.Эньцин // Вестн. Иркутского гос. лингв. ун-а.— 2012.—№4.— С.142-144.
12. Нанівська Є.В. Інтеграція інноваційного механізму у розвиток системи вищої освіти АР Крим / Є.В. Нанівська, О.А.Подсолонко // Ученые записки Таврического нац.ун-та им. В.И. Вернадского. Серия: «Экономика и управление».— 2009.— Том 22(61).— № 2.— С. 235-248.
13. Полухтович Т.Г. Інтеграція вищої освіти України в умовах глобалізації /Т.Г.Полухтович// Вісник СевНТУ. – Севастополь. – 2012. – Вип. 127. – С.184-187.
14. Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2013/2014 навчального року / Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. – 2013. – 21бс.

Ключові слова: вища освіта, рушійні сили, статистичний показник, рейтинговий індикатор, оцінка, мультиплікатор, інерційність.

Ключевые слова: высшее образование, движущие силы, статистический показатель, рейтинговый индикатор, оценка, мультипликатор, инерционность.

Keywords: higher education, motive forces, statistical index, rating indicator, estimation, multiplier, inertia.